

PETR KUČERA

ŽÁNŘ KATOLICKÉ POEZIE V POSTMODERNÍ SITUACI

Abstrakt

Studie analyzuje problematiku žánru katolické poezie v moderní a postmoderní situaci české a slovenské literatury, zejména některá specifika katolické, undergroundové, vězeňské a zenové poezie Ivana Martina Jirouse. V centru pozornosti se ocitá významové dění, které spočívá v oscilaci mezi nízkými a vysokými, profánními a sakrálními polohami, jakož i v prolínání a transformaci žánrů. Studie dokládá schopnost moderní a postmoderní katolické poezie přinášet nové podněty, uchovávat-li tato tvorba své bohaté kulturní tradice, ale také se otevírá jiným duchovním a uměleckým proudům.

Abstract

CATHOLIC POETRY AS A GENRE IN THE POSTMODERN SITUATION

The study analyses the problems of genres in Catholic poetry in the modern and postmodern situation of the Czech and Slovak literature, especially some of the specifics of Ivan Martin Jirous's Catholic, underground, prisons and Zen poetry. The spotlight finds semantic events, which based on oscillation between high and low, sacred and secular positions, as well as the diffusion and transformation of genres. The study demonstrates the ability of modern and postmodern Catholic poetry bringing new impulses, if this creation not only preserves its rich cultural tradition, but it also opens up other spiritual and artistic currents.

Klíčová slova

lyrické žánry ■ prolínání žánrů ■ transformace žánru ■ undergroundová poezie ■ vězeňská poezie ■ katolická poezie ■ zenová poezie ■ Ivan Martin Jirous ■ Paľo Ušák-Oliva ■ Karol Strmeň

Key words

Lyric genres ■ diffusion and transformation of genres ■ underground poetry ■ prison poetry ■ Catholic poetry ■ Zen poetry ■ Ivan Martin Jirous ■ Paľo Ušák-Oliva ■ Karol Strmeň

„Katolická poezie“ je výraz, který lze jako termín z genologického hlediska poměrně snadno zpochybnit, neboť takto označované texty nevykazují specifické poetologické charakteristiky, které jsou relevantní pro odlišení tohoto typu básnické tvorby od ostatní duchovní lyriky křesťanského

zaměření. Navíc je nutno vzít v úvahu, že v (post)moderní poezii se i v rámci duchovní lyriky stírá hranice mezi tvorbou básníků nejen protestantských a katolických, ale i židovských, muslimských atd., neboť existenciální dimenze kritických životních situací je v moderní době stále silnějším celospolečenským pojítkem.

Katolickou poezii je obtížné definovat v rovině tematicko-motivické výstavby, neboť kupř. křesťanské motivy se běžně vyskytují i v poezii odlišného zaměření. Podobně je tomu také s tradičními liturgickými žánry, které moderní básnická tvorba rozmanitými způsoby modifikuje, ale i paroduje apod.

V úvahách o specifčnosti katolické poezie se proto většinou zdůrazňuje specifický úhel pohledu, díky němuž básník tíhne ke svébytné reflexi skutečnosti v nejširším slova smyslu, tj. i skutečnosti nadpřirozené. Transcendentno je v hloubkové struktuře textu básně katolického autora nikoli pouze předmětem reflexe, ale cílem, k němuž vše směřuje. Touha po mystickém splnutí s nadpřirozenou skutečností, která přesahuje vše pozemské, jistě není katolickým specifikem. U katolických básníků by toto nadpřirozeno proto mělo mít povahu fundovanou katolickou duchovní tradicí, tzn. nejen texty evangelií – vnímanými nikoli jako fiktivní texty literární, ale jako zásadní texty dokumentární – ale i dalšími texty s převažující normativní funkcí.

Uvedený rys normativnosti katolické duchovní tradice sugeruje představu značné ideové a estetické strnulosti, neměnnosti, schematičnosti apod. Slovenský folklorista a literární historik Jozef Melicher si při analýze poezie Svatoslava Veigla všímá reakcí marxistické kritiky, která se na údajnou ideovou schematičnost katolické poezie zaměřuje: „*Katolickým básníkom už i dobová, ale najmä neskoršia, socialisticko-realistic-ká literárna veda (pokiaľ sa vôbec o nich zmieňovala) vyčítala, že nevedú programový zápas o Boha, o večnosť, že tieto danosti svojej ľudskej i básnickej existencie pokladajú za trvalé, vopred dané, nevybojované, nemeniteľné a bezproblémové – teda schematické. Táto zdanlivá pacifistická bezproblémovosť sa však u Veigla nahradzuje hľadáním a nádejou. Vidieť, že v duchu Bremondovej teórie o poézii ako modlitbe, Svetoslav Veigl programovo vychádza z neustáleho popierania dočasných, mihajúcich sa, obmedzených javov tohto sveta a približovania sa k trvalým, večným, dokonalým javom a cieľom – v zmysle svojho kňazského povolania.*“¹

¹ MELICHER, Jozef: *Zamlčovaná literatúra*. Nitra: Vysoká škola pedagogická, 1995, s. 77.

(Post)moderní katolický básník je tedy na jedné straně propojen se svými předchůdci mimořádně bohatou duchovní a kulturní tradicí, na druhé straně má nebývale blízko ke svým současníkům jiných křesťanských denominací, jiných náboženství, ale i k tzv. nevěřícím, což jsou nejen militantní ateisté, ale mnohdy i lidé „věřící jinak“. Nová náboženská a kulturní situace poutá pozornost religionistiky, kulturní antropologie, psychologie či sociologie, je však zajímavá i v kontextu literární vědy.

V moderní a postmoderní literatuře se pochopitelně lze setkat s opouštěním tradičních myšlenkových a tvarových stereotypů nejčastěji. Neznamena to však, že by „předmoderní“ duchovní tvorba byla pouhým variováním ustálených postupů. I tam, kde nelze očekávat větší překvapení, tzn. v textech duchovních písní k nejvýznamnějším křesťanským svátkům, se objevují sklony k hlubší niternosti a reflexivitě, jako např. v koledě *Narodil se Kristus Pan* z pomezí Moravy a Slezska. Vedle tradičních motivů radosti z narození Spasitele a chudoby prostředí, v němž k tak významné události došlo, se v textu písně vyskytují v incipitech strof verše reflektující smysl Spasitelovy mise: *Třikrát Pan Buh zaplakal.../ Macička ho kojila.../ Ach, muj synu, něplačiž.../ Kterak němam plakaci.../ Mam křescjany vykupic.../ A ně stříbrem, ně zlatem.../ Svym nejdražším životem...²*

Český literární kritik Bedřich Fučík (1900–1984), který věnoval soustavnou pozornost křesťanským tradicím v české poezii, považuje za podstatný rys umělecky hodnotné poezie křesťanského zaměření schopnost usouvztažňovat v básnické tvorbě spirituální a senzuální póly. V textu přednášky *Ideologie a skutečnost v umění* (nalezené v pozůstalosti a proslovené pravděpodobně ve druhé polovině 30. let) k tomuto problému uvádí: „*Je jeden z největších omylů jedné skupiny našich básníků, domnívají-li se, že básník vyčerpá svůj úkol, dostává-li se jen k spirituálnímu obsahu věci [...], připravuje se automaticky o ono napětí vytvářené a dané dvoupólovostí světa, o ono drama stále probíhající od země k hvězdám a od nebes k zemi, dostává se do příbuzné situace jako materialista, u něhož je to ubohý popis, zatímco zde je to abstraktní a povětšinou jen estetický verbalismus. Smyslová stránka reality nebyla stvořena zbytečně, tvoří nedělitelnou jednotu s oblastí duchovní, jí přichází v uplatnění, jako zase spirituální obsah dává smysl světu pouhých jevů.*“³

² *Andělé v oblacích prozpěvují. Kniha vánočního zpívání a muzicírování.* Ed. Pavel Jurkovič. Praha: Grafoprint – Neubert, 1996, s. 137.

³ FUČÍK, Bedřich: *Ideologie a skutečnost v umění.* In: Tentyž: Rodná krajina básníkovy. Ed. Vladimír Binar. Praha: Triáda, 2003, s. 95–107, zde na s. 103.

Z genologického hlediska je zvláště zajímavá tvorba literárně, výtvarně i hudebně činného postmoderního autora Ivana Martina Jirouse (1944–2011), který ve své tvorbě zkoumá rozmanité podněty moderní společnosti i kulturních tradic. O šíři Jirousova záběru svědčí i mnohstranné výtvarné a hudební aktivity, které mají vliv i na jeho tvorbu básnickou. Ivan M. Jirous se v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století ocitl v extrémní existenciální situaci, která – na rozdíl od let padesátých – nebyla již v českém prostředí obvyklá.⁴

V básnické tvorbě Ivana Jirouse je žánrové pole jako typ textové dominanty velmi široké a proměnlivé. Ve svém vrcholném tvůrčím období v první polovině osmdesátých let rozvíjí demlovskou koncepci deníku jako souboru textů, jejichž genologická heterogenita je natolik vysoká, že je nelze subsumovat do přehledných skupin žánrových forem. Navazuje tak jednak na autory z okruhu Skupiny 42 (zejména na Jiřího Koláře), ale také na Jana Hanče, Ivana Diviše či Jana Zábranu. U Jirouse však jde pouze o náběhy, které v básnickém textu vstupují okamžitě do řady dalších kontextů, což je specifikum, které je nutno mít stále na zřeteli, neboť prozaické texty jsou ukotveny ve svých intertextových vztazích mnohem pevněji.

V raném a středním období Jirousovy tvorby získávají žánrové formy, které pěstuje, tzn. deníkové úryvky, dadaistické hříčky a nonsensová říkadla v duchu tzv. trapné poezie postupně nový ontologický status. Stávají se výchozím bodem reflexí, které se hlásí k tradicím katolické poezie, jejíž žánry spojuje pojetí smyslu života jako hledání a slavení posvátného. Od počátku jsou v básních Ivana M. Jirouse přítomny jak stylově a žánrově nízké polohy (v poezii tabuizované vulgarismy, stylizace běžně mluveného jazyka včetně replik z „hospodských“ dialogů), tak i vysoké (markarónské básně česko-latinské či pouze latinské, citáty z anglické poezie, lexikální archaismy a syntaktické inverze antikvované již v 19. století).

Četnými aluzemi a citáty oslabuje Ivan Jirous originalitu jako důležitou hodnotu novodobé evropské kultury. Na rozdíl od postmoderních her s rozmanitými kontexty a významovými vrstvami, jež skrytě odkazují ke kreativě a virtuozitě autora, je u Jirouse přítomna až jakási řemeslnická pokora a prostota (autor je inspirován podnětem mistrů, sám se ani

⁴ Jako politický vězeň strávil Ivan Martin Jirous ve věznicích socialistického Československa celkem osm a půl roku. Nejdelším souvislým trestem bylo čtyřleté věznění v letech 1981 až 1985 v Litoměřicích, Ostrově nad Ohří a ve Valdicích. Roky ve věznicích jsou obdobím autorova duchovního i uměleckého růstu, jehož výsledkem je vrcholná sbírka české vězeňské, undergroundové, ale i poválečné křesťanské poezie – *Magorovy labutí písně*.

za básníka nepovažuje). V postmoderní době je neobvyklý Jirousův sklon k jambickému verši. Zatímco běžný trochejský či daktylotrochejský spád verše sugeruje v rovině intonace klesání, opadání apod., jambický „vzmach“ působí svým směřováním vzhůru jako úsilí o vertikální zaměření existenciální problematiky. Na první pohled překvapuje v sakrálním pólu Jirousova básnění intenzita touhy lyrického subjektu po mariánské niternosti a pokoře, kterou se vyznačují modlitby a žalmy jako hlavní žánry Jirousovy katolické poezie.

Panna Maria, která se stala ženou víry, protože uvěřila, že u Boha je vše možné, však oslovuje (sebe)ironického undergroundového básníka jiným způsobem, než tomu bylo v dobách katolické moderny. I tehdy byli sice čeští katoličtí básníci do značné míry již spjati s moderní poezií a uměním, v jejich autorské perspektivě přesto nehrála ironie nebo sebeironie podstatnou roli. Ironický úšklebek fungoval v poezii od romantismu až po expresionismus často jako ochranné zbarvení přecitlivělého či dokonce nevyléčitelně zraněného subjektu. Po druhé světové válce tuto masku jednoznačně strhává žánr tzv. trapné poezie, jehož hlavním představitelem se u nás stal básník, prozaik a filosof Egon Bondy.

V socialistickém Československu byla undergroundová umělecká tvorba vnímána jako negace oficiální literatury a ideologie. Myšlenkové ukotvení této tvorby je však hlubší a radikálnější, neboť problematizuje také mnohé z hodnot moderní západní civilizace. Nápadným poetologickým rysem je bytostná dialogičnost, ironický autorský postoj k odcizenému světu oficiálních institucí, ale též návrat k základním lidským instinktům, citovosti, hravosti – v rovině jazyka jde o téměř dětskou radost z objevování jeho nekonečných možností a skrytých souvislostí (včetně domnělých, založených např. na tzv. lidové etymologii). Jirousova dialogičnost, která se uplatňuje nejen v žánru lyrických rozhovorů, ale i v dadaistických jazykových experimentech, se promítá také do katolicky zaměřených básní. Otevřenost spojená s mariánskou vroucností vytváří neopakovatelný tón této duchovní lyriky např. v básni *M 30* ze sbírky *Magorovo borágo*:

*Až na osice budeš viset jako Jidáš,
až jako náš Pán na smrt se vydáš,
až jako štěp, roub na jabloni Boží,
jako Štěpán, první ukamenován,
jako prst, kterým ukazuješ,
nehet na palci, lesk světla,
koule, překloupeš ji –*

*a vložky padají zpátky zvolna a zvolna
a zvolna zvolna dolů,
tvrdnou trnky na trnkách,
přechází je mráz*

*Až na osice viset budeš jako Jidáš,
budu já Jan?
bude Magdalena Tě oplakávat?
Zesinají lesy,
vyschnou koryta řek, zvednou se stěhovaví ptáci
dřív?*

*bíle rozkvétají trnky
v lesích se usmívají lvi⁵*

Obdobné duchovní a básnické rozpoložení nalézáme nejen v době postmoderní, ale již u některých autorů katolické moderny, jejichž katolictví nestojí nad poezií. Z této ideologizující tendence bývá „obviňována“ především slovenská katolická moderna, neboť řada jejich významných osobností se v tomto duchu o svém básnění také vyjadřovala. Básnický nejpůsobivější texty, jaké zanechal kupř. předčasně zesnulý „slovenský Wolker“ Paľo Ušák-Oliva (1914–1941) však svědčí o opaku. V knize *Tak umieral básnik Paľo Oliva* (stejně jako Jiří Wolker zemřel P. Oliva v mladém věku na tuberkulózu) jsou takovými otevřenými dialogickými texty např. básně *Sestra smrt'*, *List* či báseň *Fragment*, z níž cituji:

*Povedzte, ktorým smerom idú vlaky,
povedzte, ktoré vlaky idú nad oblaky?*

*Povedzte, kam odnesie víchor unavených vtákov,
povedzte, kde sa končí odysea vrakov?*

*Povedzte, kam zapadne hviezda, keď je všetko biele,
povedzte, ako ďaleko je od nedele do nedele?*

*Povedzte, prečo v noci smrt' mi siaha na hrdlo,
povedzte, prečo v srdci s krvou niekoľko slov zatvrdlo?*

⁵ JIROUS, Ivan Martin: *Magorova summa*. 2., opravené a doplněné vydání. Praha: Torst, 2007, s. 232.

[...]

*Povedzte, prečo v lúčení sa podobáme kvetom,
povedzte, prečo južní vtáci zaplakali pred odletom?*

*Povedzte, prečo kvety vädnú – aj na oltári Božom?*⁶

Téma smrti, které je v poezii často provázeno pláčem a umlkáním, spojuje Paľo Ušák-Oliva ve svých posledních básních také s motivy zpěvu, hudby a konkrétními smyslovými vjemy či lyrickými postavami, aniž by však opouštěl spirituální vnímání smrti jako mystéria, jako např. v básni *Komu dnes budeš spievať, slávik môj*:

*Komu dnes budeš spievať, slávik môj?
Hory a vrchy, nič a žiaľ.
Tú najsmutnejšiu zahrám na hoboju:
Ako by mŕtvy zaplakal,*

*ako by vtákov zaplašila noc,
ktorá sa skrýva v bledých líkach diev,
ako by hviezdy zvali na pomoc,
vo vlnách končí rozprávka i spev...*

*Ako by ktosi prestal milovať
bábiky, ľudí, poéziu, svet.
Ako by z hrobu volal mŕtvy brat,
s ktorým som nechcel odletieť.
[...]*⁷

Karol Strmeň (1921–1994), jehož poezie představuje jeden z vrcholů slovenské katolické moderny, v titulní básni sbírky *Znamenie ryby* dospěl k formě velmi úsporných až zamlklých veršů, v nichž stálá přítomnost duchovní dimenze, k níž odkazuje centrální motiv sbírky (Ryba jakožto tajný symbol Krista pro zbylé věrné), je vnímána a prožívána prostřednictvím běžných přírodních motivů, které však v daném kontextu získávají hlubší spirituální významy:

⁶ LAUČEK, Anton: *Katolícka moderna*. Ružomberok: Katolícka univerzita, 2003, s. 66.

⁷ Ibidem, s. 64.

*Na jedno slovo
vzdal som sa tieňa.
Predo mnou v piesku
znamenie Ryby.*

*Zaodeté sú
ľalie poľné.
Ožila v háji
zelená pravda
liesky a škorcov.*

*Konečne, dialky,
viem, prečo more
po zemi túži
a o čom vietor
na kľúči píska.*

Líca mi horia.

*Náznaky brehov,
lampy a hložie.
Opakujem si
prísľuby Božie.⁸*

V poezii Ivana Martina Jirouse vytvářejí modlitby a rozjímání postupně silící významovou vrstvu malých privátních pobožností, které jsou důležitým prostorem svobody uvnitř vězení. Jaroslav Med si ve stati *Kontinuita křesťanských hodnot doma i v exilu* všimá Jirousova hledání nové identity, již se stává vězeňský čas: „Hledá ji v dialogu s Bohem, který je pro básníka-kajčnicka zdrojem naděje a symbolem svobody, překonávající každou vězeňskou mříž. Jirousův prožitek vězení je literárně ztvárněn s neobyčejnou autentičností a až s barokní antitetičností, v níž se neustále střetává špína a hrubost s jassem a něhou nebes, k nimž se lyrický subjekt neustále obrací s kající vroucností. Antinomie hříchu a touhy po odpuštění, prosebný vzmach k Bohu a Panně Marii a vědomí vlastní hříšnosti dává této poezii přesvědčující životnost a propůjčuje jí podobu nově

⁸ Ibidem, s. 81.

*a krajně netypicky projektované křesťanské spirituality, jež nemá v české poezii obdoby.*⁹

Jirous se nevyhýbá ani uctívání svatých, které je v katolické poezii prostředkem mystického propojení kajčnicků či poutníků s nejryzejšími svědky víry. V básni, v níž akrostich připomíná svatého Martina (světce, po němž má básník druhé jméno), propojuje Jirous roznícenou obraznost s výsostně osobní prosbou o vysvobození z vězení a o návrat k milované ženě a dcerám vyrůstajícím bez otcovy přítomnosti. Za lyrického hrdinu řady básní zvolil – s rafinovaně provokativním realismem – básníka jménem Jirous. Tradiční náboženský a literární kontext se protnutím s kontextem privátním a aktuálně společenským nečekaně polarizuje, vzniká zvláštní napětí, jehož působivost umocňuje paradox vysokého stylu a bojovné rétoriky kontrastující s klesavou intonací básnického mluvčího, který je psychicky usmýkán dlouholetým vězněním:

*Syrové maso ukaž v ráně
Vysvobod' mě už prosím vrat' mě
Martě Františce Julianě
Andělé ať se snesou nad ně*

*Rozetnutý plášť nebes báně
Tmu až odhalí nečekaně
Iridiový meč tvůj vzplane
Nad zemí v bouři rozpoutané¹⁰*

Katolickou vrstvu básní Ivana Jirouse nelze odmyslet od nízkých žánrů (hospodské písně a historky, vulgární apostrofy nebo naturalistické črty z vězeňského prostředí), které zklamávají čtenářská očekávání básnického textu jako uměleckého výtvoru, u něhož se předpokládá vysoký podíl na ideji krásna. Oscilace mezi póly nízkého a vysokého, profánního a sakrálního je vlastní nejen větším kompozičním celkům, ale i nejmenším prvkům tematicko-motivické výstavby básní. V tomto smyslu lze uvažovat jak o barokizujících rysech poetiky, tak i o barokní rozpolcenosti, která nese silný emocionální náboj – ten je navíc u Jirouse ještě umocněn všudypřítomnou jemnou ironií:

⁹ MED, Jaroslav: *Kontinuita křesťanských hodnot doma i v exilu*. In: Týž: *Spisovatelé ve stínu*. Praha: Portál 2004, s. 213–229, zde s. 223.

¹⁰ JIROUS, Ivan Martin: *Magorova summa*. 2., opravené a doplněné vydání. Praha: Torst, 2007, s. 423.

*Na plácek k svatému Mikuláši
anděl Bondyho od Slunců snáší*

*převazuje mu ruce štolou
zdobí mu čelo gloriolou*

*v ztemnělé záři Bondy ční
nad střechy Prahy barokní*

*krvavé kapky z jeho skrání
kloužou po mikulášské báni*

*hejno holubů krouží v mracích
nad nenadálou adorací*

*buší Vltava do jezů
Ó Bondy! Ó Bože! Ó Jesu!¹¹*

V Jirousových textech je básník a filosof Egon Bondy často označován jako „guru“, což souvisí nejen s Bondyho rolí inspirátora undergroundové poezie ve stalinistickém období komunistického režimu v Československu, ale i s jeho fascinací duchovními a uměleckými proudy Dálného východu. Pod svým občanským jménem Zbyněk Fišer vydal Bondy kupř. knižní monografii o Buddhovi¹², překládal rozmanité texty z orientálních jazyků, psal o dějinách indické a čínské filosofie. Ivan Jirous projevuje v řadě svých básní až konfuciánskou oddanost přátelům a Mistrovi – tato lojalita však obsahuje také prvky středoevropské ironie. Podobně jako buddhističtí básníci indičtí, čínští, korejští či japonští se ani český undergroundový katolík za své city nestydí.

Lakoničnost zenových mistrů je však Jirousovi blízká jen do určité míry, neboť se děsí jakéhokoli pevného programu. Lkají-li zenoví básníci v Koreji či Tibetu nad zkázou buddhistických chrámů (v důsledku útla-ku ze strany některých vládnoucích dynastií či v moderní době čínských a korejských komunistů), je vyznění tematicky obdobných Jirousových básní odlišné. Jako katolík a vystudovaný kunsthistorik těžce nese necivilizovaný přístup komunistického režimu k duchovnímu dědictví českých

¹¹ Ibidem, s. 497.

¹² FIŠER, Zbyněk: *Buddha*. Praha: Orbis, 1968.

zemí, a proto se do elegického tónu vždy vkrádají v nějaké podobě emoce zlosti až nenávislného odporu.

Jirous je (zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech) básníkem dualistického sváru a těžkého pohybu. Neustálou proměnlivost jako důležitý rys Jirousovy poetiky výstižně charakterizuje u vrcholné sbírky *Magorovy labutí písně* Jiří Trávniček: „Proměnlivost, tj. to, že Jirousovy mluvní a hodnotové nejistoty podléhají náladám chviliek, je v přímé úměře s jejich živostí. Živé je to, co se děje bez předem daných záruk – komunikačních i existenciálních –, jakož i mimo hotové koncepty na pravdu a lež, dobro a zlo. Bůh je tak v Magorových labutích písních vystaven porývům proměn a nejistot toho, kdo se k němu propracovává. Jiným výrazem dané proměnlivosti se stává stále povstávání, vznikání nanovo, což čtenáře vtahuje dovnitř, činí ho účastným.“¹³

Krajnosti nízkých žánrů, které odmítají intelektuální uchopování jevů a více či méně přímočaře manifestují svůj senzualismus, mají u Jirouse své protipóly v reflexích fenoménů, jež jsou od starověku tradičními tématy básnictví. „Filosofická“ definice tak kupř. kontrastuje (v jiné básni) s „hospodským“ vyznáním lásky:

[...]

*Bondy naproti spí v židovském domečku,
třetí básník lásky,
ten, který ví, že láska nezůstává na žitém
a prožitém,
a trvá i mimo osobu lásky.*¹⁴

[...]

*Miloval bych tě i kdybys
svině byla
chodník šlapala
před sviňáky s pohledy lačnými
se svlíkala
mouchami oblepená*

[...]¹⁵

¹³ TRÁVNÍČEK, Jiří: Běsy a stesky kajčnickovy. In: Týž: *Poezie poslední možností*. Praha: Torst, 1996, s. 185–198, zde s. 195.

¹⁴ JIROUS, Ivan Martin: *Magorova summa*. 2., opravené a doplněné vydání. Praha: Torst, 2007, s. 575.

¹⁵ *Ibidem*, s. 777.

Snaží-li se zenoví buddhisté v tradičních žánrech své poezie, jako jsou např. *sangosi* (básně o životě v horách) či *sandžongsi* (básně o hnutí myslí v horách) oprostit od dualistického myšlení, které je tak typické pro evropskou poezii (zejména od konce 18. století), vytvářejí básně, které jsou z pohledu evropského čtenáře dosti naivní a neukončené, s nevýraznou pointou nebo dokonce zcela bez pointy. Jirousova zkušenost s dadaistickou naivitou a rafinovanou prostotou tzv. trapné poezie se sice váže k ranému období jeho tvorby, nikdy však zcela nemizí.

Ve zmíněných žánrech jsou zenoví básníci okouzleni vznikáním a zanikáním mraků v horské krajině. Mraky nechávají – podobně jako své představy a myšlenky – volně plynout. Jirous je vždy znovu okouzlen možnostmi jazyka, který se mu zejména v letech strávených ve vězení stává jediným prostorem svobody. Vedle tradičních žánrů katolické poezie usiluje také o celostní vnímání, které je typické pro poezii a myšlení Dálného východu. Jako „neukázněný“ Evropan ovšem opět sklouzává do rozporuplného světa dobra a zla, svobody a útlatku, krásy a ošklivosti, nadšení a zoufalství, což dodává jeho poezii mimořádnou významovou dynamiku a lidskou křehkost. Autorská ironie však zjednává lyrickému subjektu postupně stále větší odstup od zmitání se v protikladech, a tak jej činí spíše svědkem, což je paradoxně poloha v pravém slova smyslu zenová.

Prolínání a transformace žánrů undergroundové, vězeňské, katolické či zenové poezie je konstantou v básnické tvorbě Ivana Jirouse. Komunistický režim jako velmi specifický společensko-politický kontext, ve kterém tyto básně vznikaly, umožnil významově obohacovat a „politicky“ přehodnocovat i tak tradiční žánr jako je přírodní lyrika. Básník spjatý s tradicí katolického mysticismu tak např. v básni *Bezčasí* ze sbírky *Ubíječ labutí* ztvárnil ve zdánlivě banálním přírodně lyrickém popěvku základní problém totalitní společnosti, tzn. téma výsostně politické – časovou i prostorovou ukončenost a uzavřenost této společnosti.

Básnická tvorba Ivana Martina Jirouse je z genologického hlediska experimentem, který je v současné české poezii ojedinělý. V intencích undergroundové poezie narušuje stereotypy básnické tvorby a ocitá se v permanentním konfliktu s hodnotami většinové společnosti. V provokativně bohémském a nebývale svobodomyšlném gestu neguje vše, co směřuje k institucionalizaci básnické tvorby, postavení básníka, konstrukci lyrického subjektu apod. Tradiční žánry přehodnocuje či paroduje, mísí je s jejich protiklady v kombinacích, které byly do té doby nepředstavitelné. Zároveň se vrací k tradicím katolické poezie, propojuje ji s transformovanou podobou vězeňské poezie, přičemž neopouští téměř nic z hravých

a provokativních poloh, které vytvořil ve své tvorbě undergroundové. Navzdory proklamované českosti, česky samorostlému křesťanství („*Jsem katolík, ale na husity mi nesahejte*“) vnáší do středoevropské básnické kultury exotický rys zenové lehkosti, s níž se vyrovnává jak s těžkostmi vězeňského života, tak i s neurózami moderní západní společnosti.

Je zřejmé, že katolická poezie může i v moderní a postmoderní situaci přinášet zajímavé hodnoty nejen umělecké, ale také ideové, neboť je v básních některých svobodomyšlných autorů schopna si na jedné straně uchovávat důvěrný vztah ke své bohaté tradici, zároveň se však dokáže otevírat rozmanitým podnětům jiných duchovních a uměleckých proudů. Důležitou roli v procesu otevírání se jinému sehrává využívání a přehodnocování tradičních i nových žánrů.

Literatura

- Andělé v oblacích prozpěvují. Kniha vánočního zpívání a muzicírování.* Ed. Pavel Jurkovič. Praha: Grafoprint – Neubert, 1996.
- FIŠER, Zbyněk: *Buddha*. Praha: Orbis, 1968.
- FUČÍK, Bedřich: *Ideologie a skutečnost v umění*. In: Tentýž: *Rodná krajina básníkovy*. Ed. Vladimír Binar. Praha: Triáda, 2003, s. 95–107.
- JIROUS, Ivan Martin: *Magorova summa*. (Ed. Milan Machovec). 2., oprav. a rozšíř. vyd. Praha: Torst, 2007.
- JIROUS, Ivan Martin: *Magorovy dopisy*. (Eds. Andrej Stankovič – Zuzana Jürgensová). Praha: Torst, 2005.
- JIROUS, Ivan Martin: *Rok krysy*. Praha: Torst, 2008.
- LAUČEK, Anton: *Katolícka moderna*. Ružomberok: Katolícka univerzita, 2003.
- LITVÁK, Ján – BIELIK, Robert (eds.): *Stratená v ľaliách. Antológia slovenskej duchovnej poézie*. Bratislava: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov [rok vydání neuveden].
- MED, Jaroslav: *Kontinuita křesťanských hodnot doma i v exilu*. In: Týž: *Spisovatelé ve stínu*. Praha: Portál, 2004, s. 213–229.
- MELICHER, Jozef: *Zamlčovaná literatúra*. Nitra: Vysoká škola pedagogická, 1995.
- TRÁVNÍČEK, Jiří: *Běsy a stesky kajčnickovy*. In: Týž: *Poezie poslední možnosti*. Praha: Torst, 1996, s. 185–198.

Dr. Petr Kučera, Ph.D.

Katedra germanistiky a slavistiky FF ZČU v Plzni
pekucera@kag.zcu.cz

